

„Toen begon men den naam des Heeren aan te roepen“.

En Methusalah leefde, nadat hij Lamech gewonnen had, zeven honderd en twee en tachtig jaar. En hij begon zonen en dochteren. Genesis IV: 26.

Toen Abel wegviel, en Kain met zijn naalep afviel, schonk God de Heere aan Adam een nieuwen nakomeling in Seth, en met Seth begon, als we 't zoo mogen uitdrukken, het houden van kerk. Er staat toch in Gen. IV: 26: „Toen begon men den naam des Heeren aan te roepen.“ Dit kan uiteraard niet beteken, dat men thans voor het eerst begon te bidden, maar zegt, dat onder Seth's leiding voor het eerst de publieke en gezamenlijke vereering van den Heere God een aanvang nam. Natuurlijk was er ook, eer Seth hiertoe het veelbetekenende initiatief nam, gebeden, maar gemeenlijk was dit een bidden van een ieder op zichzelf, of een bidden van ieder gezinshoofd met vrouw en kroost, zoodat geheel het denkbeeld van het saamkomen van een geheele schare in gemeentelijke aanbidding nog uitbleef. Toch is men reeds onder Seth hiertoe gekomen. Niet aanstonds, noch zoodra Seth een gezin won, maar blijkbaar eerst in het later verloop van zijn leven. Hierbij houde nu men wel in 't oog, dat Seth reeds 150 jaren oud was, toen hij Enos won, en dat hij, nadat hij Enos gewonnen had, nog 807 jaren voort bleef leven, en ook in die latere jaren, gelijk er in vs. 7 van hoofdstuk V staat, zonen en dochteren won. Hoeveel wordt ons niet bericht, doch in elk geval blijkt duidelijk, dat onze oudste voorvaders nog tot op een leeftijd van 2 à 300 jaren kinderen verwekten. Men mag daarom onderstellen, dat na verloop van 4 à 500 jaren het getal levende zielen, dat uit Adam en Seth sproot, reeds vrij hoog kon geloopen zijn, en dat tal van gezinnen reeds uit Seth nog bij zijn leven moesten ontsproten zijn. Vermoedelijk was alzoog nog bij Seth's leven het aantal van de kinderen der menschen in vrij aanzienlijk aantal opgetreden. En juist hieruit verklaart het zich, dat reeds bij Seth, eer hij stierf, de drang en de behoefte opkwam, om geheel het geslacht op heilige vier-dagen in godsdienstige bijeenkomsten te verzamelen. Eerst was het enkel het gebed van den eenling geweest, toen was uit het gezin het gemeenschappelijk gebed uitgegaan, doch nu voegden zich de bidders uit onderscheidene gezinnen en families saam, en begon men in gemeenschappelijk gebed en lied saam den Naam des Heeren aan te roepen; iets wat zich bij een levensduur van het toenmalig geslacht van negenhonderd en meer jaren uitmendend wel denken laat. Heeft Seth eerst zelfs alleen zijn God in het gebed aangeroepen, en is men daarna tot het gemeenschappelijk gebed in een gezin gekomen, dan was het niet anders dan een natuurlijk verschijnsel, dat men nu ten slotte ook uit de onderscheidene gezinnen bijeenkomsten saam riep, en dat van dit oogmerk af betuigd kon worden: „Toen begon men saam en in 't openbaar den Naam des Heeren aan te roepen.“

Uiterst belangrijk zou 't geweest zijn, indien ons hieromtrent een meer omstandig bericht gegund ware. Reeds op zichzelf is 't ons zoo moeilijk, ons een juist denkbeeld te vormen van de toenmalige geslachtsontwikkeling. Tien, twaalf geslachten voor 't minst konden in een geslacht dat over de negen à tien eeuwen liep, ondersteld worden. Daar nu deze geslachten ook zijwaarts uitwisten, konden mannen als Adam, Seth en Enos, eer ze stierven, allicht het achtervolgens opkomen van een geheele reeks geslachten doorleefde en meegemaakt hebben. Geleidelijk nu kon het hierbij zijn voorgekomen, zoodat eerst niet meer dan drie, vier geslachten naast elkaar optraden, doch dat na verloop van twee, drie, vier eeuwen het geslacht zich steeds uitbreidde, zoodat elk dezer oud-vaders, eer hij stierf, geheel een reeks van geslachten uit zijn eigen kring zag opgroeien. Hieruit nu verklaart het zich gereedelijk, dat er in den aanvang van een gemeenschappelijk gebed geen sprake was, daar een ieder op zichzelf leefde, doch dat in den loop der eeuwen à tien eeuwen almeer de geslachten zich uitbreidden, en dat zoodat ten slotte de heilige draag gevoeld werd, om niet alleen een persoonlijk leven en een gezinsleven, maar ook een breed verlat geestesleven te kunnen genieten. Hieraan nu danken we de belangrijke mededeeling, dat nog bij Seth's leven de religie van heel het menschelek geslacht eenpariglijk uitging zocht, zoodat men uit allerlei gezinnen saam den Naam des Heeren in publieke saamkomsten begon aan te roepen. Vroeger was 't niet zoo, want, zoo staat er, toen eerst *Agon* het, maar de aanroeping was eenparig. Van verschil van religie was nog geen sprake. Toen van Seth tenslotte de oproeping was uitgegaan, gaf elk geslacht aan deze oproeping gehoor, en zoo *begon* men toen voor 't eerst met alle geslachten saam den Naam des Heeren aan te roepen.

Van afval in ongelooft geschiedt hierbij nog geen melding. Veleer ontvangt men den indruk, dat al wie 't geloof verzaakte, naar Kains afgedood geslacht trok. Immers, ook dit geslacht spreidde zich schier termond in breede geslachtsvermenigvuldiging uit. Toch valt hieruit niet de slotsom te trekken, dat al wie de Kain's meed, tot de Abel's kon gerekend worden. De zondvloed toont ons, hoe spoedig reeds het eerste menschelek geslacht van zijn God vervreemde, en in Noach slechts één enkel gezin aanbode, waarin de vroege des Heeren zich nog kon voortplanten, en in die één familie zelfs niet dan zeer gemengd. Noach zelf heeft Cham vervloekt, Japhet een bewoner van Sem's tente genoemd, en alleen aan Sem de heilige belofte geschonken, dat in zijn tente de aanbidding des Heeren stand zou houden. Men misleidt daarom zich zelf, zoo men waant, dat 't Seth gelukte, heel het toenmalige menschelek geslacht in den dienst des Heeren saam te voegen en eenparig aan den Heere te verbinden. Zoo moge het bedoeld geweest zijn, doch zoo is 't nimmer geworden, en ook thans nog misleidt zich-zelf wie op een menschelek geslacht rekent, dat in zijn geheel God zou vrezen. Dit is nimmer zoo geweest, en is ook nu niet zoo, en wie de profetie van Johannes' Openbaringen vergelijkt met wat hier in Gen. IV heet: „dat men *begon* den Naam des Heeren aan te roepen, gevoelt aanstonds hoe van meet af de vervalsching van de aanbidding reeds in den eersten tempeldienst moet zijn ingeslopen. Het was een schrede vooruit, waarvan men de betekenis nauwelijks onder woorden kon brengen, dat hier zoo plotling de algemeene eeredienst der aanbidding intreedt, maar 't zou geheel de Schrift en alle ervaring der eeuwen miskennen, indien men hieruit de conclusie trok, alsof van die ure af geheel ons menschelek geslacht in stille aanbidding met zijn God verzoond was. De

poging tot algemeene aanbidding, en zulks in gemeenschappelijke eeredienst, was er sprake in een heilige trekking van Gods liefde, maar van een overgang tot alzijdige en gemeenschappelijke aanbidding was geen sprake. Dan zou heel het geslacht in heilige orde moeten zijn omgezet.

De machtige schrede vooruit, waarvan ons hier het bezielend bericht bereikt, is dan ook eeniglijk dat het overgaan van de aanbidding van Jehovah, die van den enkele tot het gezinsleven reeds had plaats gehad, nu ook de groote overgang werd, om uit het gezinsleven zich op te heffen tot de eenheid van ons menschelek geslacht. De aanbidding is niet eeniglijk een persoonlijk particuliere levensuiting. En ook mag de aanbidding niet aan den huiselijken samenhang blijven hangen. Ongetwijfeld hoort de gezamenlijke aanbidding ook in het huiselijk leven thuis, en een gezinsleven, waarin niet gebeden en niet saam uit de Schrift geleerd wordt, mist het God gewijde stempel. Maar toch mag de Godsdienstige saambinding bij de religie van het huiselijk leven niet blijven. De gezinnen en geslachten hangen door een nog veel ruimer hand ten slotte allen naar Gods bestel saam. Daarom zondigt wie, lijnrecht tegen Gods bestel ingaande, van een religie-gemeenschap met zijn omgeving weten wil en geheel op zich zelf drijft, maar zondigt evenzoo wie in zijn huisgezin de saamleving voor Gods heilig aanzicht verzaakt, om in éénzelfde gezin elk op zijn eigen manier, zoo hij waant, zijn God te vereeren. Doch zelfs al is 't ook in 't gezinsleven tot godsdienstige aansluiting gekomen, ook hiermede is nog niet bereikt wat Gods ordinantie wil. Zal 't naar Gods heilige ordinantie gaan, dan moet ook de tempel op Sion al wie God zal toebehooren, in één heilige aanbidding uit alle gezin en geslacht saambrengen.

Dr. A. K.

Amsterdam, 2 Juli 1920.

Nu het rapport over de echtscheiding aan de Kerken is rondgezonden, moge hier een enkel woord over dit rapport gezegd worden.

Zooals men zich herinneren zal, was op de Synode van Rotterdam de vraag ingekomen van de Christelijke Gereformeerde Kerk van Noord-Amerika, hoe de Kerk tucht had te oefenen over degenen, die na ongeoorloofde echtscheiding tot een nieuw huwelijk overgingen. In Amerika zelf waren de meeningen hierover verdeeld. Wel stelde men zich wederzijds op het standpunt, dat *overspel* alleen als wettige grond van echtscheiding volgens de Schrift mocht erkend worden, maar terwijl een deel der broederen meende, dat wanneer de Overheid wegens andere gronden echtscheiding uitsprak, de Kerk zulk een echtscheiding niet mocht erkennen en dus ook aan degenen, die na zulk een ongeoorloofde echtscheiding tot een nieuw huwelijk overgingen, den eisch moest stellen, dat zij gescheiden moesten leven, oordeelden anderen, dat de Overheidsbeslissing, ook al was zij zondig, als feit moest erkend worden en aan de aldus gehuwden alleen als eisch kon gesteld worden, dat zij berouw toonden over hun zondige daad.

Deputaten door de Generale Synode benoemd om onze Synode voor te lichten, hebben hun taak breder opgevat, ook omdat ditzelfde vraagstuk in ons vaderland telkens voorkomt en het gewenscht was, onze Kerken, in te lichten, hoe in zulke gevallen gehandeld moest worden. Ze hebben eerst onderzocht welke gegevens de Heilige Schrift in Oud- en Nieuw Testament voor dit vraagstuk biedt; in de tweede plaats, hoe door de Christelijke Kerk in het algemeen en inzonderheid door de Gereformeerde Kerk over dit vraagstuk is geoordeeld; terwijl zij in de derde plaats de conclusies gaven, waartoe zij op grond van het exegetisch en historisch onderzoek zijn gekomen.

Wat nu deze conclusies aangaat, gaan deputaten in de eerste plaats na, *op welke gronden naar Gods Woord echtscheiding geoorloofd is*, en komen dan tot de volgende conclusies:

1e. Dat elke willekeurige en lichtvaardige echtscheiding zondig is en door de Schrift veroordeeld wordt.

2e. Dat naar de Schrift echtscheiding alleen geoorloofd is, wanneer door een der echtgenooten een zondige zonde gepleegd waardoor de huwelijksrouw wordt geschonden (overspel) of de huwelijksgemeenschap feitelijk wordt verbroken (kwaadwillige verlaten), omdat in deze beide gevallen het fundament van het huwelijk zelf wordt aangetast.

In de tweede plaats gaan zij na *welke roeping de Overheid ten opzichte van de echtscheiding heeft* en vatten hun gevoelen in deze conclusies saam:

1e. Dat de Overheid als Dienaresse Gods gebonden is aan de ordinantie Gods ook voor het huwelijksleven en daarom deze ordinantie Gods zooveel mogelijk ook bij hare wetgeving tot rechtsnoer heeft te nemen.

2e. Dat echter de taak de Overheid te deren opzichte een andere is dan de taak van de Kerk, omdat, terwijl de Kerk den absoluten eisch van Gods Wet voor de conscientie heeft te handhaven, de Overheid rekening heeft te houden met de bestaande toestanden onder het volk.

3e. Dat een algemeene regel in welke gevallen de Overheid echtscheiding mag toestaan, derhalve niet kan gegeven worden, aangezien dit afhangt van den zedelijke toestand van het volk, waarover de Overheid regeert.

4e. Dat de Overheid, gelijk het voorbeeld van Mozes toont, niet gezegd kan worden een zondige daad te verrichten, wanneer zij om erger kwaad te voorkomen of den zwakke te beschermen, echtscheiding toelaat in gevallen, waarin de Kerk naar Goddelijk recht dit voor ongeoorloofd acht.

5e. Dat de Overheid, al moet zij soms het kwaad dulden, dit echter door hare wetgeving nooit in de hand mag werken en daarom zondigen zou, wanneer zij door hare wetgeving de Christelijke grondsagen van het huwelijk ondermijnde, door geheel willekeurige echtscheiding toe te staan of te sanctionneeren.

6e. Dat dege, die van deze wetgeving der Overheid gebruik maakt, om op andere gronden dan de Schrift veroorlooft, zijn huwelijk te doen

ontbinden, naar Goddelijk recht en in foro conscientia schuldig blijft staan aan echtsbreuk.

In de derde plaats onderzoeken zij *hoe de Kerken zich tegenover dit echtscheidingsrecht der Overheid hebben te verhouden*, waarbij zij tot de volgende conclusies komen:

1e. Dat aan de Kerk het recht toekomt om een zelfstandig oordeel te hebben over de gevallen, waarin naar Goddelijk recht alleen echtscheiding geoorloofd is en dat zij geroepen is den eisch van Gods Woord in dezen te brengen en tot de gemeenteleden en tot de Overheid;

2e. Dat het echtscheidingsrecht der Overheid wel in den regel door de Kerk moet geëerbiedigd worden, voor zover dit de rechtelijke gevolgen betreft, maar dat, wanneer dit echtscheidingsrecht geheel met de Christelijke grondsagen van het huwelijk breken zou, de Kerk uit gehoorzaamheid aan Gods Woord genoodzaakt kan worden om dit echtscheidingsrecht voor haar terrein niet meer te erkennen;

3e. Dat echter met het oog op de ontzettende gevolgen, die hieruit voor de saamleving zouden voortvloeien, de Kerk hiertoe niet mag overgaan, dan wanneer Gods Woord dit gebied eischt en dat zij in dit geval, na eerst bij de Overheid publiek te hebben geprotesteerd, daarvan een openlijke verklaring heeft af te leggen, opdat elk gemeentelid wete, dat de Kerk dit echtscheidingsrecht verwerpt;

4e. Dat voorzover de Overheid nog in het algemeen de Christelijke grondsagen van het huwelijk handhaaft, de Kerk, ook al zou zij oordeelen, dat in een bepaald geval geen genoegzame grond voor echtscheiding aanwezig was, zich bij het feit der echtscheiding niet neer te leggen;

5e. Dat, wanneer na zulk een volgens de Kerk ongeoorloofde echtscheiding, de Overheid een nieuw huwelijk toestaat, de Kerk zulk een huwelijk als een zondige daad heeft te veroordeelen en daartoe op gemeentelijke wijze hare medewerking heeft te verleenen;

6e. Maar dat de eisch, dat de aldus gehuwden zich van elke huwelijks-gemeenschap hebben te onthouden, in de Schrift geen genoegzame grond vindt, aan de conscientie een te zwaren last zou opleggen en de deur zou openzetten voor andere en nog veel zwaardere zonden.

En in de vierde plaats onderzoeken zij, *hoe de Kerk tucht heeft te oefenen over degenen, die na ongeoorloofde echtscheiding tot een tweede huwelijk overgaan*, waarbij zij tot deze conclusies komen:

1. Dat de Kerk zeer zeker geroepen is om, wanneer leden der gemeente op ongeoorloofde wijze of onder leugenachtige voorwendselen echtscheiding verkrijgen, en evenzoo, wanneer zij daarna tot een nieuw huwelijk overgaan, tucht tegen hen te oefenen;

2. Maar dat, wanneer na het begaan van deze zonde berouw wordt betoond en de schulden tot de gemeenschap der Kerk willen terugkeeren, de Kerk — gelijk dit bij elke zonde het geval is — alleen als eisch kan stellen, dat de zonde beleden en berouw over deze zondige daad getoond worde;

3. Dat er dan alleen reden zou wezen voor de Kerk om aan de opechtheid van zulk een berouw te twijfelen, wanneer dezelfde zonde van lichtvaardige echtscheiding en hertrouw daarna herhaald werd.

We bepalen er ons toe, alleen deze conclusies mede te deelen. Het lijvig rapport zelf geeft de uitvoerige uiteenzetting van de gronden, waarop deze conclusies rusten. En men zal, ook al is men het wellicht met elke conclusie niet eens, zeker niet kunnen klagen, dat deputaten hun taak niet ernstig genoeg hebben opgevat.

De Heidelbergse Catechismus.

Nu de behoefte aan een beter handboek voor het catechetisch onderwijs zich algemeen gevoelen doet, moet het wel zeer gewaardeerd worden, dat Dr. Landwehr, de volijverige predikant van Rotterdam, zich de moeite heeft gegund een nieuwe uitgave van den Heidelbergse Catechismus te geven, maar vereenvoudigd en aangevuld met het oog op onze tijd.

Metterdaad is deze proeve van een nieuwe handleiding voor het catechetisch onderwijs als zeer gelukkig geslaagd te begroeten. Zij bezit in de eerste plaats de groote verdienste, dat zij zich zoo nauw mogelijk bij den Heidelbergse Catechismus aansluit. Het bezwaar tegen catechisatieboekjes als van Heilenboeck e.a. die geheel van den Catechismus afwijken en meer een korte Dogmatiek geven dan een catechismus, is hier gelukkig ondervangen. De finige warme en vrome toon van onzen Heidelbergse Catechismus is hier behouden. Er is niet één antwoord, dat in het geloofsbewustzijn der gemeente leeft, dat hier wordt gemist.

In de tweede plaats heeft Dr. Landwehr de al te lange vragen en antwoorden, vooral bij de behandeling van de sacramenten, op uitmendende wijze vereenvoudigd. Van het geheugen wordt hier nergens te veel gevraagd. De korte vragen en antwoorden passen uitmendend voor het catechetisch onderwijs.

En in de derde plaats is het een verdienste van dezen Catechismus, dat verschillende vraagstukken, die in onze dagen bij het catechetisch onderwijs niet voorbij mogen worden gegaan, hier kort en duidelijk behandeld zijn, zonder dat dit aan het organisme van den Catechismus schade heeft gedaan.

Dr. Landwehr verdient den dank der Kerken, dat hij zulk een handleiding ons schonk. En de komende Synode zal wel doen met op dit werk haar aandacht te richten. Het toont, hoe met behoud van het beste uit onzen Catechismus, toch een betere handleiding voor het opkomend geslacht kan geboden worden.

Geen gunst maar recht.

XXVI (Slot).

Staat het derhalve vast en volgens het arrest van den Hoogen Raad van 1848 en

volgens het oordeel van een zoo uitmendend kenner van ons Staatsrecht als Prof. Buys, dat „met de „gezindheid“, waarvan in Artikel 171 der Grondwet sprake is, niet bedoeld is het Hervormde Kerkgenootschap als geheel, maar „de kerkelijke gemeenten, welke door de belijdenis van een gemeenschappelijke belijdenis of leer aan elkander zijn verbonden“, dan volgt hieruit vanzelf, dat de Regering, die door kapitaaluitkeering aan deze grondwettelijke verplichting een einde wil maken, deze kapitalen dan ook niet aan het Kerkgenootschap als zoodanig heeft uit te keeren, maar aan de plaatselijke gemeenten als de eenige recht-hebbenden.

Historisch toch staat het vast, dat deze bepaling in de Grondwet is opgenomen met het oog daarop, dat de Staat vroeger de goederen der geestelijke kantoren heeft geconfisqueerd. Deze goederen nu hebben nooit aan de Kerk als geheel, maar aan de plaatselijke kerkgemeenten toebehoord. Het waren de aloude parochiefondsen, bestemd voor het onderhoud van den plaatselijken pastoor. En door deze goederen naar de geestelijke kantoren over te brengen, is in de bestemming en eigendomstoestand dezer goederen niets veranderd; de Overheid trok alleen *het beheer* dezer goederen aan zich, om daaruit de tractementen der predikanten te betalen. En ook nadat deze goederen uit de geestelijke kantoren naar de Staatskas waren overgebracht en daarin waren opgesmolten, werd daartegenover aan de Staatskas een verplichting opgelegd om nu de tractementen van de predikanten der Christelijke Hervormde Kerk, d.w.z. van de Gereformeerde Kerken, te betalen. Zoo is Art. 171 in onze Grondwet gekomen en daarom staat in dit artikel dan ook, dat de tractementen, pensioenen en andere inkomsten van welken aard ook, thans door de onderscheidene gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, aan dezelve gezindheden verzekerd blijven. Zal de Regering naar recht handelen, dan dient zij dus deze tractementen in kapitaal omgezet, aan de plaatselijke gemeenten uit te keeren en niet aan de Synode, die hierop geen het minste recht kan doen gelden.

Een andere vraag is het of de Regering niet behalve deze kapitalen ter vergoeding van de predikantstractementen, die aan de plaatselijke gemeenten zijn uit te keeren, ook naar billijkheid een zeker bedrag zal behooren beschikbaar te stellen voor de „meerdere vergaderingen“, die door deze gemeenten gehouden worden. Gaat men toch de begroting na, dan blijkt dat daarop niet alleen een zeker bedrag op staat uitgetrokken voor de betaling der tractementen, maar ook voor de kosten van kerkelijke vergaderingen. Dit was reeds zoo vóór de Grondwet van 1815 is vastgesteld en daarop doet blijkbaar de uitdrukking, dat niet alleen de tractementen en pensioenen, maar ook de andere inkomsten van welken aard ook, toen door de gezindheden genoten, haar verzekerd werden. Heel hoog was dit bedrag niet. In 1815 bedroeg het voor alle protestantsche gezindheden nog geen f 15.000, terwijl het bedrag der tractementen meer dan één miljoen was. En al mogen er geen historische rechten zijn, waarop deze uitkeering berust, de Staat zal wel doen, nu hij in de Grondwet eenmaal het genot dezer inkomsten verzekerd heeft aan de gezindheden, ook in dit opzicht zijn woord gestand te doen en bij de afwikkeling der financiële verplichtingen ook voor deze inkomsten een gekapitaliseerde som in de plaats te stellen.

Minder gemakkelijk is zeker de vraag te beantwoorden, op welk een bedrag de plaatselijke gemeenten, wanneer het strikt naar recht ging, aanspraak zouden kunnen maken. Drielei standpunt kan hier worden ingenomen. Het eerste standpunt is, dat de Kerken alleen recht hebben op de aloude pastorie- en kosterie-goederen, die naar de geestelijke kantoren zijn overgebracht, omdat deze voor den eeredienst der plaatselijke Kerk bestemd waren. Het is dit standpunt, dat door Dr. van Lonkhuyzen met talent bepleit is in zijn brochure over *Radicaal financieel scheiding van Staat en Kerk*. Op grond van verschillende gegevens komt hij dan tot de slotsom, dat de jaarlijksche rente van al deze goederen, voorzover de Staat ze beheerde, niet meer bedroeg dan f 70 à 80.000, zoodat de Kerken als vergoeding voor het genaaste kerken- en pastoriegoed op niet meer recht zouden hebben dan op een kapitaal van f 2 miljoen. Het tweede standpunt is, dat niet alleen deze kerke- en pastoriegoederen, maar evenzeer de geestelijke goederen, of kloostergoederen, in deze geestelijke kantoren ondergebracht en door de Overheid bestemd voor de predikantstractementen, aan de Kerken toebehoorden, zoodat het *gehele bedrag*, dat in 1808 uit deze geestelijke kantoren in de Staatskas is overgebracht, aan de Kerken behoort gerestitueerd te worden, wanneer de uitbetaling der tractementen ophoudt. De totaal som nu van al deze goederen in 1808 in 's Lands schatkist overgebracht, bedroeg f 5.545.000. Neemt men aan, dat de Kerken op restitutie van dit kapitaal aanspraak kunnen doen gelden, dan zou de Overheid niet f 2.000.000, maar ongeveer f 6.000.000 hebben te betalen. Het derde standpunt is, dat de Overheid krachtens de Grondwet van 1815 verplicht is de toen genoten tractementen uit te keeren en derhalve, wanneer zij met deze uitkeering wil ophouden, daarvoor een equivalent bedrag in kapitaal aan de Kerken heeft te geven. Het bedrag nu in 1815 aan tractementen voor de Hervormde predikanten vastgesteld, bedroeg ongeveer *een miljoen*. Men ziet dus dat de Staat veel meer uitkeerde dan de renten van de geestelijke kantoren zouden hebben opgebracht. Zelfs al rekent men de rente op 5 pCt., dan geeft dit voor de f 5500.000

niet meer dan f 27500, terwijl de Overheid in 1815 bijna één miljoen jaarlijks aan tractementen betaalde. Dit enorme verschil kan alleen daaruit verklaard worden, dat de Gereformeerde Overheid tijdens de Republiek uit de belasting-penningen veel meer aan de predikantstractementen bijdroeg, dan zij uit de geestelijke kantoren aan rente ontving. Maar daartegenover staat, dat deze bijdragen uit de belastingpenningen toch niet eenvoudig een subsidie waren, maar, zooals vroeger is aangegeven, restitutie waren van het vele goed, dat door de Overheid in tijd van nood was geconfisqueerd.

Het ligt niet op onze weg, om over dit geding, op hoeveel de Kerken strikt naar recht aanspraak zouden hebben, uitspraak te doen. We gelooven, dat het zelf uiterst moeilijk zou vallen hier tot een preciese en nauwkeurige berekening te komen. Praktisch zal de eenige juiste oplossing wel wezen, dat de Regering geen onderzoek gaat instellen, hoeveel waarde de geconfisqueerde pastorie- en kerkegoederen gehad hebben; dat zij evenmin als uitgangspunt neemt de som, die uit de geestelijke kantoren in 1808 naar de Staatskas is overgebracht; maar dat zij uitgaat van Artikel 171 der Grondwet en het recht der Kerken erkent op de som, die toen aan de verschillende gezindheden verzekerd is. Het is beter, dat de Overheid tegenover de Kerken iets te veel doet, dan dat zij den schijn van spoliatie op zich laadt.

De laatste vraag is, of wanneer de Regering aldus tot kapitaaluitkeering overgaat, het billijk en rechtvaardig zou wezen, wanneer zij aan de Gereformeerde Kerken niets gaf, aangezien deze geen predikants-tractementen van den Staat ontvangen hebben. Gelijk men weet, heeft Jhr. Beelaerts van Blokland in zijn bekende nota gemeend, dat de Overheid bij de kapitaaluitkeering gerust de Gereformeerde Kerken passeeren kon, aangezien deze Kerken herhaaldelijk hadden verklaard geen subsidie van den Staat te willen ontvangen.

Naar het ons voorkomt, is dit standpunt niet juist, en we gelooven dan ook niet, dat de Regering zich op dit standpunt stellen zal.

De Gereformeerde Kerken hebben zeker gewerd om subsidie te vragen volgens Artikel 171 alinea b, omdat deze subsidie alleen verleend zou worden als staatsbijdrage in den eeredienst der Kerk. En tegen zulk een staatssubsidie hebben onze Kerken principieele bezwaren. Ze achten het de roeping der Kerk om zelf voor haar eeredienst te zorgen, en zien in elke financiële afhankelijkheid van den Staat een ernstig gevaar voor de vrijheid en zelfstandigheid der Kerk.

Maar onze Gereformeerde Kerken hebben nooit de pretentie opgegeven, dat zij de wettige voortzetting waren van de aloude Gereformeerde Kerken in ons vaderland. Indien de uitkeering van de tractementen volgens alinea a van Artikel 171 naar recht toekomt aan de Gereformeerde gezindheid en derzelver dienaren en deze uitbetaling berust op de historische rechten van de aloude Gereformeerde Kerken, dan spreekt het wel vanzelf, dat onze Kerken minstens evenzeer recht hebben op deze tractementen als de plaatselijke gemeenten der Hervormde Kerk. Dat de Overheid deze tractementen onthouden heeft aan de plaatselijke gemeenten, die met de Synodale organisatie gebroken hebben, is een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met minstens evenveel recht als de plaatselijke gemeenten, die aan de Synodale organisatie gebroken hebben, in een onrecht dezen Kerken aangedaan. Artikel 171 toch verzekert deze tractementen niet aan de plaatselijke afdelingen van het Hervormde Kerkgenootschap, maar aan de *Gereformeerde Kerken*, d.w.z. aan de plaatselijke gemeenten, die door den band van een bepaalde gemeenschappelijke belijdenis verbonden waren. En tot deze Gereformeerde gezindheid, wel te onderscheiden van de Hervormde Kerk, behooren onze Gereformeerde Kerken met min